

Naslov originala:
Jordan B. Peterson
Maps of Meaning: *The Architecture of Belief*

Copyright © 1999 by Routledge
All Rights Reserved. Authorised translation from the English language edition
published by Routledge, a member of the Taylor & Francis Group LLC.
Za izdanje na srpskom jeziku © Publik praktikum 2020

ZA IZDAVAČA:
Marko Sabovljević

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
Marina Sabovljević

PREVOD:
Nenad Trnavac

LEKTURA I KOREKTURA:
Borka Slepčević

ŠTAMPA:
Alpha print, Zemun

TIRAŽ:
1000

IZDAVAČ:
Publik praktikum
Dobrovoljačka 10/I, Zemun
office@publikpraktikum.rs
011/4202 544; 011/4202 545

Sva prava zadržana. Nijedan deo ove knjige ne
sme se kopirati ni prenositi u bilo kom obliku ili
bilo kojim sredstvima, elektronskim ili mehanič-
kim, uključujući fotokopiranje, snimanje ili bilo
koji sistem za skladištenje i pretraživanje infor-
macija, bez pismenog odobrenja izdavača.

MAPE ZNAČENJA

DR DŽORDAN PITERSON

HARMON**IA**

SADRŽAJ

PREDGOVOR Silazak u pakao.....	11
1. MAPE ISKUSTVA: Objekat i značenje	24
2. MAPE ZNAČENJA: Tri nivoa analize	42
Normalan i revolucionaran život: dve prozaične priče	43
Normalan život.....	47
Revolucionaran život.....	53
Neuropsihološka funkcija: priroda uma	55
Valenca pojava	56
Neistražena teritorija: fenomenologija i neuropsihologija	66
Istraživanje: fenomenologija i neuropsihologija	72
Istražena teritorija: fenomenologija i neuropsihologija.....	88
Mitološka reprezentacija: sastavni elementi iskustva	118
Uvod.....	119
Enuma eliš: sveobuhvatni primer narativne kategorizacije ...	136
Aždaja iskonskog haosa	163
Velika Majka: slike nepoznatog ili neistražene teritorije	174
Božanski Sin: slike saznavaoa, istraživačkog procesa	202
Veliki Otac: slike poznatog ili istražene teritorije	212
3. ŠEGRTOVANJE I ENKULTURACIJA: Usvajanje zajedničke mape..	239
4. POJAVA ANOMALIJE: Izazov zajedničkoj mapi	257
Uvod: paradigmatika struktura poznatog	259
Posebni oblici anomalije: čudno, stranac, čudna ideja i revolucionarni heroj.....	269
Čudno.....	270
Stranac.....	273
Čudna ideja	275
Revolucionarni heroj	296
Uspori samoreferiranja i stalna kontaminiranost anomalije smrću.....	307
5. ZAVADENA BRAĆA: Arhetipovi reakcije na nepoznato	331
Uvod: junak i suparnik.....	332
Suparnik: pojava, razvoj i reprezentacija	335
Suparnik na delu: dobrovoljna degradacija mape značenja ...	347

Suparnik na delu: alegorija 20. veka	365
Herojevo prilagođavanje: dobrovoljna rekonstrukcija	
mape značenja	390
Kreativna bolest i heroj	392
Alhemijska procedura i kamen mudrosti	423
Uvodna napomena	423
„Materijalni svet” kao arhaični „lokus nepoznatog”	431
Epizodna reprezentacija u srednjovekovnom	
hrišćanskom svetu	442
Prima materia	449
Kralj reda	452
Kraljica haosa	454
Hodočašće	457
Konjunkcija	464
Zaključak: Božanska priroda interesovanja	471
Uvod	471
Božanska priroda interesovanja	480

SLIKE

1. Područje i sastavni elementi poznatog	38
2. Metamitološki ciklus puta	40
3. Normalan život	51
4. Revolucionarna adaptacija	54
5. Ambivalentna priroda novine	68
6. Pojava „normalne novine” tokom ponašanja vođenog ciljem	69
7. Pojava „revolucionarne novine” tokom ponašanja vođenog ciljem	71
8. Motorne i senzorne jedinice mozga	73
9. Regeneracija stabilnosti iz oblasti haosa	81
10. Motorni homunkulus	90
11. Moždane hemisfere i njihove funkcije	96
12. Višestruka struktura pamćenja	102
13. Apstrahovanje mudrosti i povezanost tog apstrahovanja s pamćenjem	108
14. Konceptualna transformacija odnosa sredstva/ciljevi od statičnog ka dinamičnom	112
15. Ograničena revolucija	115
16. Priča u priči, procesi generacije i višestruki sistemi pamćenja	117
17. Sastavni elementi iskustva	134
18. Personifikovani pozitivni sastavni elementi iskustva	135
19. Rođenje sveta bogova	140
20. „Smrt” Apsua i Tijamat kao ponovna pretnja	144
21. „Svet” bogova: hijerarhijska organizacija	147
22. <i>Enuma eliš</i> u šematskoj reprezentaciji	151
23. Borba između Ozirisa i Seta u području reda	156
24. Pad i raspad Ozirisa	156
25. Rođenje i povratak Horusa, božanskog Sina reda i haosa	157
26. Dobrovoljni silazak u podzemlje	158
27. Uzdizanje i reintegracija Oca	159
28. Sastavni elementi iskustva kao ličnost, teritorija i proces	162
29. Uroboros – prekoscogonijska aždaja haosa	167
30. Rođenje roditelja sveta	170
31. Sastavni elementi sveta u dinamičnom odnosu	171
32. Novina, Velika Majka, kao ćerka uroborosa	182
33. Spontana personifikacija neistražene teritorije	185
34. Neistražena teritorija kao destruktivna Majka	189
35. Neistražena teritorija kao kreativna Majka	193
36. „Božanska genealogija” destruktivne i kreativne Majke	195
37. Heroj koji istražuje, kao sin božanske Majke	207
38. Metamitologija puta iz druge perspektive	208

39. Zamak, junak, zmija i devica: Sveti Đorđe i aždaja	209
40. Proces istraživanja i ažuriranja kao metacilj postojanja	211
41. Red, Veliki Otac, kao sin uroborosa	232
42. Istražena teritorija kao zaštitnički Otac koji održava red	233
43. Istražena teritorija kao tiranski Otac	235
44. „Božanska genealogija” tiranskog Oca i zaštitničkog Oca	236
45. Heroj koji istražuje kao Sin Velikog Oca	237
46. „Smrt” i „ponovno rođenje” adolescenta	247
47. Paradigmatska struktura poznatog	266
48. Poznato: ugneždene grupe i pojedinci	267
49. Fragmentarna reprezentacija „procedure i običaja” u slici i reči	276
50. „Dvostruka smrt” revolucionarnog heroja	298
51. Razapeti spasitelj kao aždaja haosa i preobražaja	304
52. Društveno rušilačko i spasonosno „putovanje” revolucionarnog heroja	306
53. (Dobrovoljni) silazak Bude	317
54. Drvo sveta kao most između „raja” i „pakla”	322
55. Drvo sveta i sastavni elementi iskustva	323
56. Postanje i silazak	330
57. Đavo kao vazdušni duh i bezbožni intelekt	339
58. Začarani krug protivnika	353
59. Sastavni elementi iskustva, ponovljeno	361
60. Pojava Hrista iz grupnog identiteta i haosa	410
61. Drvo sveta smrti i iskupljenja	423
62. Alhemijski opus kao „normalna priča”	448
63. Alhemijski opus kao „revolucionarna priča”	450
64. Vuk kao <i>prima materia</i> proždire mrtvog kralja	459
65. Aždaja haosa kao „mesto rođenja” Hrista i lapisa	463
66. Alhemijski opus kao mit o iskupljenju	470
67. Vraćanje [Hrista] tajanstvene jabuke na drvo znanja	487
68. Večno vraćanje bodisatve	489

*Kazivaću ono što je skrivano
od postanka sveta.*

(Matej 13:35)

PREDGOVOR

SILAZAK U PAKAO

Nešto što ne možemo da vidimo štiti nas od nečega što ne razumemo. To što ne vidimo je kultura, u svojoj intrapsihičkoj iliti unutrašnjoj manifestaciji. Ono što ne razumemo je kaos koji je doveo do rađanja kulture. Ako se struktura kulture poremeti, makar nenamerno ili iz neznanja, vraća se kaos. Učinićemo sve – baš sve – da sprečimo taj povratak.

„Sama činjenica da je neki opšti problem obuzeo i upio celovitost jedne ličnosti nesumnjiva je garancija da je onaj koji o problemu priča zaista to i doživeo, a možda čak i stekao nešto iz svojih patnji. On će nam potom pokazati kako se taj problem odražava u njegovom ličnom životu i na taj način ćemo doći do istine.”¹

Odgajan sam pod zaštitničkim okriljem hrišćanske crkve. To ne znači da je moja porodica bila nedvosmisleno religiozna. U detinjstvu sam s majkom išao na konzervativne protestantske službe, ali majka nije bila ni dogmatski ni autoritarni vernik, a u kući nikad nismo pričali o religijskim temama. Otac je u suštini bio agnostik, makar u onom tradicionalnom smislu. Odbijao je da kroči nogom u crkvu, osim prilikom venčanja i sahrana. I pored toga, istorijski ostaci hrišćanskog morala prožimali su naš dom uslovljavajući naša očekivanja i međuljudske reakcije na najintimniji način. Kada sam odrastao, većina ljudi i dalje je išla u crkvu; osim toga, sva pravila i očekivanja srednje klase bila su judeohrišćanska po prirodi. Čak je i veliki broj onih koji nisu podnosili formalne rituale i verovanja još uvek implicitno prihvatao – i poštovao – pravila hrišćanske igre.

Kada sam imao dvanaestak godina, majka me je upisala u versku školu, koja je služila kao uvod u zajednicu odraslih vernika. Nisam voleo da idem na časove. Nije mi se sviđao stav svih ostalih učenika koji su bili otvoreno religiozni (ali kojih nije bilo mnogo) i nisam želeo njihov društveni status. Nije mi se sviđala atmosfera na tim časovima koji su previše podsećali na školske. Ali najvažnije od svega bilo je to što nisam mogao da progutam ono čemu su nas tamo učili. Jednom prilikom sam upitao sveštenika kako on uspeva da pomiri priču

¹ K. G. Jung, *Sabrana dela*, tom 9, deo 2: *Aion: istraživanja fenomenologije bića*; takođe: iako naizgled paradoksalno, osoba koja na sebe preuzme poniženje naroda, sposobna je da vlada; i sposoban je da predvodi onaj koji preuzme na sebe nesreće naroda. (Lao Ce.)

o postanju s teorijama savremene nauke. On, međutim, nije ni pokušavao da ih pomiri; osim toga, činilo se da, u duši, više naginje ka evoluciji kao ispravnom gledištu. Uveliko sam tražio izgovor da prestanem da pohađam ove časove i to je bila kap koja je prelila čašu. Zaključio sam da je religija za neznalice, slabiće i sujeverne. Prestao sam da odlazim u crkvu i pridružio sam se modernom svetu.

Iako sam odrastao u hrišćanskom okruženju – i dobrim delom zahvaljujući njemu imao srećno i uspešno detinjstvo – bio sam spreman da odbacim strukturu koja me je odgajila. U prilog mojoj nameri išlo je i to što se niko nije suprotstavljao mojim buntovnim težnjama, ni u crkvi ni kod kuće – delom zato što oni koji su bili duboko religiozni (ili koji su možda želeli to da budu) nisu imali na raspolaganju intelektualno prihvatljive kontraargumente. Uostalom, mnoga od osnovnih hrišćanskih uverenja bila su neshvatljiva, a ponekad i potpuno apsurdna. Devičansko rođenje bilo je nemoguće; slično je delovala i pomisao da bi neko mogao da ustane iz mrtvih.

Da li je moj čin pobune uzrokovao krizu u porodici ili okruženju? Nije. Moji postupci su u neku ruku bili toliko predvidljivi da nikoga nisu uznemirili, sa izuzetkom moje majke (ali čak se i ona ubrzo pomirila s neizbežnim). Ostali članovi crkve – moje „zajednice” – toliko su se navikli na sve učestalija dezerterstva da moje nisu ni primetili.

Da li je moj akt pobune uznemirio mene lično? Samo na određeni način, što sam počeo da primećujem tek mnogo godina kasnije. Preuranjeno sam razvio brigu i interesovanje za opšta politička i društvena pitanja, otprilike u isto vreme kada sam prestao da idem u crkvu. Zašto su neke države i neki ljudi bogati, srećni i uspešni, dok su drugi osuđeni na bedu? Zašto se NATO i Sovjetski Savez stalno hvataju za gušu? Kako je moguće da se ljudi ponašaju onako kako su se nacisti ponašali tokom Drugog svetskog rata? Ispod ovih konkretnih nedoumica nalazilo se šire, ali u to vreme lošije konceptualizovano pitanje: kako je zlo – posebno zlo koje se razvija u grupama – uspeło da zauzme tako važnu ulogu u svetu?

Napustio sam tradicije koje su me podržavale, otprilike u isto vreme kada sam napustio detinjstvo. To je značilo da nisam imao širu društveno konstruisanu „filozofiju” da mi pomogne da shvatim egzistencijalne probleme koji prate odraslo doba i kojih sam polako postajao svestan. Bilo je potrebno da prođu godine da bi se krajnja posledica tog nedostatka u potpunosti ispoljila. U međuvremenu je, međutim, moje novorođeno interesovanje za pitanja moralne pravde pronašlo brzo rešenje. Počeo sam da volontiram za političku partiju koja je blago naginjala ka socijalističkim gledištima, i usvojio sam njene političke stavove.

Ekonomska nejednakost bila je u korenu svakolikog zla, barem sam ja tako smatrao. Ta nepravda mogla bi da se ispravi preuređenjem društvenih organizacija. Mogao bih da budem deo te plemenite revolucije sprovodeći u dela svoja ideološka uverenja. Sumnja je iščezla; moja uloga bila je jasna. Kada se osvrnem unazad, zapanji me spoznaja koliko su moji postupci i reakcije bili stereotipni. Nisam mogao racionalno da prihvatim premise religije onako kako sam ih shvatao. Zbog toga sam se okrenuo snovima o političkoj utopiji i ličnoj moći. U istu ideološku zamku upali su i milioni drugih ljudi tokom poslednjih vekova.

Kada mi je bilo sedamnaest godina, napustio sam grad u kom sam odrastao. Preselio sam se u obližnje mesto i upisao se na mali koledž koji je nudio prve dve godine visokoškolskog obrazovanja. Tu sam se uključio u političke aktivnosti – koje su u to vreme bile manje-više levičarski orijentisane – i bio sam izabran u upravni odbor koledža. Odbor su sačinjavali politički i ideološki konzervativni ljudi: advokati, doktori i biznismeni. Bili su dobro (ili makar praktično) obrazovani, pragmatični, samopouzđani i nisu se ustručavali da izraze svoje mišljenje; svi oni su u svojoj karijeri već bili ostvarili nešto teško i vredno. Divio sam im se iako nisam delio njihove političke stavove. To divljenje me je uznemiravalo.

Prisustvovao sam nekolici kongresa levo orijentisane političke partije kao politički aktivan student i član partije. Trudio sam se da oponašam socijalističke lidere. Levica je imala dugu i časnu istoriju u Kanadi, i uspeła je da privuče neke zaista sposobne i zainteresovane ljude. Međutim, nisam gajio mnogo poštovanja prema brojnim partijskim aktivistima nižeg nivoa koje sam susretao na tim sastancima. Činilo se da oni žive samo da bi se žalili. Obično nisu imali nikakvu karijeru ni porodicu, nisu dovršili formalno obrazovanje – kao da nisu imali ništa sem ideologije. Bili su mrzovoljni, razdražljivi i sitni, u svakom smislu te reči. Zbog toga se pojavio problem koji je bio kao odraz u ogledalu problema s kojim sam se suočio u odboru koledža: *nisam* poštovao mnoge pojedince s kojima sam delio politička i društvena uverenja. Ova kontradikcija dodatno mi je pojačala egzistencijalnu zbunjenost.

Moj cimer na koledžu, pronicljivi cinik, često je iskazivao skepsu prema mojim ideološkim uverenjima. Govorio mi je da svet ne može da se spakuje u uske okvire socijalističke filozofije. I sâm sam došao do manje-više istog zaključka, ali nisam hteo otvoreno to da priznam. Nedugo potom pročitao sam *Put za Vigan* Džordža Orvela. Ta knjiga me je konačno dokusurila – ne samo moju socijalističku ideologiju već i veru u same ideološke stavove. U čuvenom eseju koji se nalazi na kraju te knjige (napisanom za Britanski levičarski književni klub, u kom je dočekan s velikim negodovanjem) Orvel opisuje veliku manu socijalizma i razlog zbog kog on često ne uspeva da privuče i zadrži demokratsku snagu (makar u Britaniji). Orvel, u suštini, kaže da socijalisti zapravo ne vole siromašne. Oni samo mrze bogate.¹ Njegova ideja odmah me je pridobila. Socijalistička ideologija služila je kao maska za ogorčenost i mržnju, osećanja koja se hrane neuspesima. Mnogi od stranačkih aktivista koje sam upoznao koristili su ideale društvene pravde da racionalizuju svoju težnju ka ličnoj osveti.

Ko je kriv za to što sam siromašan, neobrazovan ili neuvažen? Za to su, naravno, krivi bogati, obrazovani i uvaženi. Kako se samo fino podesilo da se težnja za osvetom i apstraktna pravda podudaraju! Obeštećenje je pravedno tražiti samo od onih koji su imali više sreće u životu od mene.

Moje socijalističke kolege i ja nismo, naravno, nikoga želeli da povredimo. Sasvim suprotno. Hteli smo da poboljšamo stanje – ali počevši od drugih ljudi. Polako sam počeo da uviđam iskušenje u ovoj vrsti logike, očiglednu manu

1 „Ponekad pogledam socijalistu – intelektualnog socijalistu koji piše traktate, u svom puloveru, sa svojom razbarušenom kosom i ustima punim Marksovih citata – i pitam se koji je, dodavola, njegov *pravi* motiv. Često mi je teško da poverujem da je u pitanju ljubav prema bilo kome, a pogotovo prema radničkoj klasi, od koje je on, od svih ljudi, najudaljeniji.” (Dž. Orvel, *Put za Vigan*.)

i opasnost – ali sam takođe uvideo da to nije karakteristično isključivo za socijalizam. Svakog ko se nameračio da promeni svet tako što će promeniti druge treba posmatrati s podozrenjem. Iskušenja takve pozicije suviše su snažna da bismo im mogli odoljeti.

Nije, dakle, *socijalistička* ideologija bila problem, već ideologija kao takva. Ideologija suviše pojednostavljeno deli svet na one koji se ponašaju i razmišljaju ispravno, i one koji to ne rade. Ideologija omogućava onom koji veruje u nju da se sakrije od sopstvenih neprijatnih i nedopustivih fantazija i želja. Ova spoznaja poremetila mi je uverenja (čak i samu veru u uverenja), kao i planove koje sam zasnivao na njima. Više nisam mogao da procenim ko je dobar, a ko loš, da tako kažem – pa više nisam znao koga da podržavam, a protiv koga da se borim. To stanje pokazalo se kao veoma problematično, i u pragmatičnom i u filozofskom smislu. Pre toga želeo sam da postanem advokat – tokom studiranja na koledžu polagao sam prijemni ispit za master studije prava i dve godine sam pohađao odgovarajuće pripreme kurseve. Hteo sam da naučim kako funkcioniše moj neprijatelj i da započnem političku karijeru. Ali ovaj plan je prosto uvenuo. Svetu nije bio potreban još jedan advokat, a ja više nisam vero-vao da znam dovoljno da bih mogao da se prerušim u lidera.

Istovremeno sam izgubio interesovanje za političke nauke iako sam bio na tom smeru studija. Izabrao sam tu disciplinu jer sam hteo da učim o strukturi ljudskih uverenja (kao i zbog praktičnih razloga vezanih za karijeru koje sam već opisao). Bile su mi zanimljive sve vreme dok sam bio na koledžu, gde sam se upoznao sa istorijom političke filozofije. Međutim, kada sam se preselio u glavni kampus Univerziteta u Alberti, interesovanje je nestalo. Učili su me da ljude motivišu racionalne sile; da ekonomski pritisci određuju ljudska uverenja i postupke. To mi nije izgledalo kao dovoljno dobro objašnjenje. Nisam mogao da verujem (i dalje ne mogu) da materijalna dobra – prirodni resursi, na primer – poseduju imanentnu i očiglednu vrednost. U odsustvu takve vrednosti, društvo i kultura (pa čak i pojedinci) određuju vrednost stvari. Činilo mi se da je taj čin određivanja vrednosti *moralne* prirode – da je posledica moralne filozofije koju je usvojilo dato društvo, kultura ili pojedinac. Ono što ljudi ekonomski cene samo reflektuje ono što veruju da je važno. To je značilo da se prava motivacija nalazi u području vrednosti, u oblasti morala. Kolege s kojima sam studirao nisu to primećivale, ili nisu smatrale bitnim.

Moja religijska uverenja, već od samog početka pogrešno formirana, nestala su još u najranijoj mladosti. Moja vera u socijalizam (u političku utopiju) isparila je kada sam shvatio da svet nije samo područje ekonomije. Moja vera u ideologiju srušila se kada sam počeo da uviđam da sama ideološka identifikacija nosi sa sobom dubok i tajanstven problem. Nisam mogao da prihvatim teorijska objašnjenja koja je nudila moja izabrana oblast studiranja, i više nisam imao praktičnih razloga da nastavim u prvobitnom pravcu. Završio sam svoje trogodišnje studije, dobio diplomu bačelora i napustio univerzitet. Ispostavilo se da su sva moja uverenja – koja su dotad, makar privremeno, unosila red u haos moje egzistencije – bila samo iluzija; više nigde nisam uspevao da vidim smisao. Bio sam kao brod koji bez kompasa luta morem; nisam znao ni šta da radim ni šta da mislim.

Šta je bilo s drugima? Da li je igde postojao dokaz da je iko na iole prihvatljiv način rešio probleme s kojima sam se suočavao? Uobičajeno ponašanje i stavovi mojih prijatelja i članova porodice nisu nudili rešenje. Ljudi koje sam dobro poznavao nisu bili ništa zadovoljniji, odlučniji i usmereniji ka cilju od mene. Činilo se da svojim uverenjima i modelima ponašanja samo maskiraju česte sumnje i duboko nezadovoljstvo. Još više me je uznemiravalo to što se na širem planu dešavalo nešto što je bilo odraz pravog ludila. Velike države sveta grozničavo su se utrkivale u izgradnji nuklearnog oružja nezamislivih razornih mogućnosti. Neko ili nešto pravilo je užasne planove. Zašto? Ljudi koji su, makar teoretski, bili normalni i dobro prilagođeni ponašali su se uobičajeno, kao da se ništa ne dešava. Zašto nisu bili uznemireni? Da li su uopšte obraćali pažnju na ono što se dešava? Možda ja nisam dobro obratio pažnju?

Moje brige zbog opšteg društvenog i političkog ludila i zla u svetu – privremeno sublimirane u zanos utopijskim socijalizmom i političkim mahinacijama – vratile su se još snažnije. Sve sam više bio zaokupljen tajanstvenom činjenicom Hladnog rata. Kako je uopšte došlo do toga?

*Istorija je samo ludnica
zavirila je pod svaki kamen
i ako je pažljivo čitate,
malo toga će vam ostati nepoznato.*

Nisam mogao da razumem trku u nuklearnom naoružanju: šta može biti toliko važno da ljudi zbog toga rizikuju potpuno uništenje – ne samo sadašnjosti već i prošlosti i budućnosti? *Šta bi i kako moglo da opravda opasnost da bude-mo potpuno zbrisani s lica zemlje?*

Iako nisam imao rešenje, bar sam dobio poklon u vidu problema.

Vratio sam se na univerzitet i počeo da studiram psihologiju. Pod nadzorom ekscentričnog honorarnog profesora posetio sam zatvor s maksimalnim obezbeđenjem na periferiji Edmontona. Osnovni posao tog profesora bila je psihološka briga o osuđenici-ma. Zatvor je bio pun ubica, silovatelja i oružanih pljačkaša. U prvom obilasku završio sam u teretani, odmah pored prostorije s tegovima. Nosio sam dug vuneni ogrtač, u stilu iz 1890. godine, koji sam kupio u Portugaliji, i par dubokih kožnih čizama. Psiholog koji me je pratio iznenada je nestao i ostavio me samog. Ubrzo su me okružili nepoznati muškarci od kojih su neki bili ogromni i izgledali su opasno. Jedan mi je ostao posebno urezan u sećanju. Bio je mišićav, a gole grudi prekrivala mu je velika tetovaža. Od ključne kosti pa sve do stomaka prostirao se zastrašujući ožiljak. Možda je preživeo operaciju na otvorenom srcu. A možda je to bila rana od sekire. U svakom slučaju, takvu povredu ne bi preživeo neki manji čovek – neko kao ja, na primer.

Neki od zatvorenika koji nisu bili obučeni naročito dobro ponudili su mi da menjaju svoju odeću za moju. To mi nije delovalo kao dobra pogodba, ali nisam znao kako da je odbijem. Spasla me je sudbina u vidu niskog, mršavog i bradatog čoveka. Rekao je da ga je psiholog poslao i zamolio me je da krenem za njim. S jedne strane bio je on, a s druge strane bila je grupa mnogo većih osuđenika koja je opkolila mene i moj ogrtač. Nisam imao izbora nego da mu poverujem na reč. Izveo me je kroz vrata teretane u zatvorsko dvorište sve vreme pričaju-

či tiho ali razumno o nečemu bezazlenom (ne sećam se tačno o čemu). Neprestano sam se osvrtao bacajući pogled na otvorena vrata od kojih smo se udaljavali. Na kraju se pojavio moj nadzornik i preuzeo ulogu vodiča. Rastali smo se s bradatim zatvorenikom i otišli u jednu kancelariju. Psiholog mi je rekao da je naizgled bezopasni čovečuljak koji me je izveo iz teretane zapravo ubica. Ubio je dva policajca nakon što ih je naterao da iskopaju sopstvene grobove. Jedan od policajaca imao je malu decu i dok je kopao grob, molio je da ga zbog njih poštedi – makar prema svedočenju samog počinioća.

To me je zaista zaprepastilo.

Čitao sam, naravno, o takvim događajima – ali uvek su mi izgledali nekako udaljeno i nestvarno. Nikada dotad nisam upoznao nijednu osobu koju je, makar posredno, zadesilo takvo nešto, a svakako nisam imao priliku da sretnem nikoga ko je počinio nešto tako strašno. Kako je moguće da je muškarac s kojim sam razgovarao – naizgled sasvim normalan (pa čak i beznačajan) – učinio tako strašno delo?

Neka od predavanja koja sam u to vreme pohađao održavala su se u velikim amfiteatrima gde su studenti sedeli u redovima, a svaki red bio je na nižem nivou od prethodnog. Na jednom od tih predavanja – dogodilo se da to bude baš *Uvod u kliničku psihologiju* – doživio sam kompulziju koja se stalno ponavljala. Seo bih iza neke osobe i slušao profesorovo predavanje. U nekom trenutku tokom njegovog govora osetio bih nagon da vrh svoje olovke zabijem u vrat osobe koja je sedela ispred mene. Taj poriv, srećom, nije uspevao potpuno da me savlada, ali bio je dovoljno snažan da me uznemiri. Kakva grozna osoba moraš biti da bi imao takve nagone? Svakako ne ja. Nikada nisam bio agresivan. Većinu života bio sam manji i mlađi od svojih školskih drugova.

Okolo mesec dana nakon prvog odlaska ponovo sam posetio zatvor. U međuvremenu su dva zatvorenika napala trećeg jer su sumnjali da je cinkaroš. Držali su ga ili su ga možda vezali, a potom su mu jednu nogu smrvili olovnom šipkom. Ponovo sam bio šokiran, ali ovog puta isprobao sam drugačiji pristup. Pokušao sam da zamislim, da *zaista zamislim*, kakav bi čovek trebalo da budem da bih mogao da učinim takvo nešto. Danima i danima bio sam koncentrisan na taj zadatak – i na kraju sam doživio zastrašujuće otkrovenje. Najstrašniji aspekt takvog zverstva nije ležao u tome što mi je delovalo udaljeno i strano, kako sam naivno pretpostavljao, već u njegovoj lakoći. Nisam se mnogo razlikovao od nasilnih zatvorenika – nisam bio *kvalitativno* drugačiji. Mogao sam da uradim sve što su i oni mogli (jako nisam).

To otkriće me je zaista poremetilo. Nisam bio osoba koja sam mislio da jesam. Međutim, na moje iznenađenje, nestala je želja da nekoga ubodem olovkom. Posmatrajući iz sadašnje perspektive, rekao bih da se taj nagon ispoljio u vidu eksplicitnog saznanja – da je od emocije i slike prešao u konkretnu spoznaju – i više nije bilo razloga da dalje postoji. Taj nagon pojavio se samo zbog pitanja na koje sam pokušavao da odgovorim: „Kako ljudi mogu jedni drugima da čine tako užasne stvari?” Naravno, pod ljudima sam podrazumevao *druge* ljude – *loše ljude* – ali sam u svakom slučaju postavio to pitanje. Nije bilo razloga da pretpostavim da ću dobiti predvidiv odgovor, ili odgovor koji se ne odnosi na mene lično.

Istovremeno se nešto čudno dešavalo s mojom sposobnošću komunikacije. Uvek sam se rado upuštao u rasprave, bez obzira na temu. Smatrao sam ih nekom vrstom igre (što nije neobično). Odjednom, međutim, nisam više mogao da govorim – preciznije rečeno, nisam mogao da podnesem da slušam sebe kako govorim. Počeo je da mi se javlja unutrašnji glas koji je komentarisao moja mišljenja. Svaki put kada bih nešto rekao, unutrašnji glas bi to kritički prokomentarisao. Koristio je standardizovan refren izgovarajući ga na ciničan i pomalo nezainteresovan način:

Ne veruješ u to.

To nije tačno.

Ne veruješ u to.

To nije tačno.

Glas bi tako prokomentarisao gotovo sve što bih izgovorio.

Nisam znao zašto se to dešava. Znao sam da je deo mene izvor tih komentara, ali zbog toga sam bio samo još više zbunjen. *Ko sam tu, tačno, bio ja, koji od ta dva dela* – deo koji govori ili deo koji kritikuje? Ako sam bio deo koji govori, šta je onda predstavljao deo koji kritikuje? Ako sam bio deo koji kritikuje – kako je onda bukvalno sve što bih izgovorio bilo neistina? U svom neznanju i zbunjenosti, odlučio sam da eksperimentišem. Pokušao sam da izgovaram samo ono što moj unutrašnji recenzent neće osporiti. To je značilo da moram pažljivo da slušam šta govorim. Govorio sam mnogo ređe i često sam se zaustavljao usred rečenice osećajući sramotu, pa bih brzo preformulisao misli. Ubrzo sam primetio da sam manje uznemiren i da imam više samopouzdanja kada govorim samo ono na šta moj unutrašnji glas nije imao primedaba. To je bilo veliko olakšanje. Eksperiment je uspeo; zaključio sam da sam ja deo koji kritikuje. I pored toga bilo mi je potrebno mnogo vremena da bih se pomirio s činjenicom da su skoro sve moje misli bile lažne – ili da makar nisu bile moje.

Sve u šta sam navodno verovao bilo je samo ono što sam smatrao da zvuči dobro, zadivljujuće, dostojanstveno i odvažno. Ali to nisu bila moja uverenja – ukrao sam ih od drugih. Većinu sam preuzeo iz knjiga. Pošto sam ih shvatio, na apstraktnom nivou, pretpostavio sam da sam stekao pravo na njih – pretpostavio sam da mogu da ih usvojim i da se ponašam kao da su moja: zapravo sam pretpostavio da ona čine moje *ja*. Glava mi je bila prepuna tuđih ideja; prepuna argumenata koje logikom nisam mogao da pobijem. Nisam znao da nepobitan argument nije nužno i istinit, niti sam znao da pravo poistovećivanja s određenim idejama mora da se zasluži.

Otprilike u ovo vreme pročitao sam nešto od Karla Junga što mi je pomoglo da shvatim šta tačno doživljavam. Jung je formulisao koncept *persone*: maske kojom simuliramo individualnost.¹ Usvajanje takve maske, prema Jungu, omogućava nam – i onima oko nas – da poverujemo da smo autentični. Jung je rekao:

„Kada analiziramo personu, skidamo masku i otkrivamo da je ono što nam se činilo kao individualno, zapravo u temelju kolektivne prirode; drugim rečima, otkrivamo da je persona samo maska kolektivne psihe. Persona u suštini nije ništa

1 K. G. Jung, *Sabrana dela*, tom 7, *Dva eseja o analitičkoj psihologiji*.

stvarno: ona je kompromis između pojedinca i društva u vezi s tim kako bi čovek trebalo da izgleda. Osoba prisvaja ime, zasluži titulu, obavlja funkciju, igra ovu ili onu ulogu. U nekom smislu sve je to stvarno, ali u odnosu prema suštinskoj individualnosti date osobe to je samo sekundarna stvarnost, kompromisna formacija u čijem stvaranju drugi često imaju značajniji udeo od same te osobe. Persona je kostim, spoljašnji deo dvodimenzionalne stvarnosti, da je tako nazovemo.”¹

Uprkos svom verbalnom umeću, nisam bio stvaran. Bilo mi je teško to da priznam.

Počeo sam da sanjam nepodnošljive snove. Do tog trenutka moji snovi bili su relativno nezanimljivi, koliko se sećam; osim toga, nikada nisam imao posebno razvijenu vizuelnu maštu. Ali od tog trenutka snovi su mi postali toliko strašni i emocionalno napeti da sam se često plašio da krenem na spavanje. Sanjao sam snove koji su bili živopisni kao sama stvarnost. Nisam mogao da pobegnem od njih niti da ih ignorišem. Uopšteno posmatrano, kružili su oko jedne teme: nuklearnog rata i potpunog uništenja – oko najgoreg zla koje sam ja, ili nešto u meni, mogao da zamislim:

Živeli smo u kući standardnog rančerskog stila koja se nalazila u naselju srednje klase u malom gradu na severu Alberte. Sedeo sam u dnevnoj sobi u zatamnjenom suterenu te kuće i gledao TV zajedno s rođakom Dajanom, koja je – i u stvarnom životu – bila najlepša žena koju sam ikad video. Spiker je iznenada prekinuo program. Televizijska slika i zvuk su se izobličili i nestali, pa je na ekranu ostao sneg. Dajana je ustala i zavukla se iza televizora da proveri električni kabl. Dođirнула ga je i odmah je počela da se grči, na ustima joj se pojavila pena, a snažna struja držala ju je ukočenu u uspravnom položaju.

Zaslepljujući blesak svetlosti prodro je kroz maleni prozor i ispunio čitavu prostoriju. Potrčao sam uz stepenice. Od prizemlja kuće ništa nije ostalo. Sve je potpuno zbrisano s površine. Ostao je samo pod koji je sada praktično bio krov prostorijama u suterenu. Crveni i narandžasti plamenovi ispunili su nebo, od jednog do drugog horizonta. Ništa nije ostalo u mom vidokrugu, osim skeleta poneke crne ruševine koja je štrčala tu i tamo: nije bilo kuća, nije bilo drveća, nije bilo znakova drugih ljudskih bića niti bilo kakvog života. Čitav gradić i sve što ga je okruživalo na preriji potpuno je zbrisano s lica zemlje.

S neba su počele da padaju guste kapi mulja. Mulj je sve prekrrio, pa je čitava okolina bila smeđa, mokra, ravna i sumorna, a nebo je bilo olovno, čak i sivo. Nekoliko duboko potresenih i izbezumljenih ljudi počelo je da se okuplja. Nosili su ulubljene konzerve bez etiketa, u kojima se nalazila samo kaša i povrće. Stajali su u blatu. Izgledali su iscrpljeno i zarozano. Pojavili su se neki psi, i to tako što su izašli ispod stepenica koje vode u podrum, gde su neobjašnjivo, ali očigledno, imali svoje prebivalište. Stajali su na zadnjim nogama, uspravno kao ljudi. Bili su mršavi poput hrtova i imali su šiljate njuške. Izgledali su kao ritualna stvorenja – kao Anubis iz egipatskih grobnica. Nosili su tanjire na kojima su se nalazili parčici prženog mesa. Hteli su da trampe meso za konzerve. Uzeo sam jedan tanjir. U njegovom središtu stajalo je okruglasto parče mesa, debelo oko tri centi-

¹ Ibid.

metra i prečnika oko deset centimetara, potpuno isprženo i masno, s koštanom srži u sredini. Odakle im ovo?

Pala mi je na pamet strašna misao. Potrčao sam niz stepenice do svoje rođake. Psi su je rastrgli i sada su njeno meso nudili ljudima koji su preživeli katastrofu.

Apokaliptične snove ovog intenziteta sanjao sam dva-tri puta nedeljno više od godinu dana, u periodu kada sam išao na predavanja i radio – kao da mi se ništa neobično nije dešavalo u glavi. Međutim, dešavalo se nešto što mi dotad nije bilo poznato. Na mene su istovremeno uticali događaji na dva polja. Na prvom polju nalazile su se normalne, predvidljive, svakodnevnije pojave koje sam delio sa ostalim ljudima. Na drugom polju (svojstvenom samo meni, ili sam bar tako mislio) pojavljivale su se stravične slike i nepodnošljiva emocionalna stanja. Činilo mi se tada da se ovaj drugi, idiosinkratični, subjektivni svet – koji ljudi obično tretiraju kao iluziju – nekako nalazi iza sveta koji su svi smatrali stvarnim. Ali šta znači *stvaran*? Što sam se dublje zagledao, manje mi je bilo razumljivo. Gde se nalazi stvarnost? Šta se nalazi u srži svega toga? Imao sam osećaj da ne mogu da živim ako to ne saznam.

Moje interesovanje za Hladni rat s vremenom se pretvorilo u pravu opsesiju. Razmišljao sam o ubilačkim i samoubilačkim pripremama za taj rat svakog minuta u danu, od trenutka kada bih se probudio pa sve dok ne bih ponovo zaspa. Kako je uopšte moguće da dođe do takve situacije? *Ko je odgovoran?*

Sanjao sam da trčim preko parkinga tržnog centra pokušavajući da pobegnem od nečega. Trčao sam kroz parkirane automobile, otvarao jedna vrata, pucao preko prednjih sedišta, otvarao druga vrata i izletao ka sledećim kolima. Vrata na jednom automobilu iznenada su se zalupila. Ja sam bio na suvozačevom sedištu. Auto je sam od sebe krenuo. Neki glas grubo je rekao: „Odavde nema izlaska.“ Bio sam na putovanju, išao sam nekuda kuda nisam želeo da idem. Nisam bio vozač.

Postao sam depresivan i anksiozan. Spopadale su me maglovite samoubilačke misli, ali većinom sam samo želeo da sve prosto nestane. Hteo sam da ležim na kauču i da bukvalno potonem u njega sve dok ne preostane samo nos da iz njega viri – kao disaljka ronioca koji se nalazi ispod površine vode. Svest o mnogim pojavama bila mi je nepodnošljiva.

Jedne noći kasno sam se vratio kući s pijanke na koledžu prezirući sam sebe i besan. Postavio sam štafelaj s platnom i uzeo nekoliko boja. Nacrtao sam grub i surov prikaz razapetog Hrista koji je sijao demonskim sjajem, a oko golog struka bila mu je obavijena kobra, kao opasač. Slika me je uznemirila – uprkos mom agnosticizmu, delovala mi je bogohulno. Nisam znao šta je značila niti zašto sam je nacrtao. Odakle je, dođavola, potekla?¹ Godinama nisam obraćao pažnju na

1 Deset godina kasnije, kada sam završavao ovaj rukopis, moja studentkinja, Hajdi Tremi, napisala je:

Tokom putovanja iz Egipta do zemlje Hananske, nestrpljivi narod Izrailja optužio je Boga i Mojsija što su ih odveli u pustinju da umru. Kao posledica ovih žalbi, Jahve je poslao zmije otrovnice među Izraelite. Oni među njima koje zmije nisu izujedale pokajali su se i zamolili Mojsija da interveniše kod Boga. Jahve je rekao Mojsiju da napravi bronzanu (ili vatrenu) zmiiju i da je stavi na vrh motke kako bi oni koje su zmije ujele mogli da je vide i da prežive. Mojsije je uradio kako mu je naređeno i, kad god je zmiija nekog ujela, ta osoba bi pogledala u tu

religijske ideje. Sakrio sam taj crtež ispod stare odeće u ormaru, pa sam seo na pod prekrštenih nogu. Pognuo sam glavu. U tom trenutku postalo mi je jasno da nisam razvio nikakvo pravo razumevanje ni sebe ni drugih. Ispostavilo se da su sva uverenja koja sam gajio o društvu i sebi bila lažna, svet je očigledno poludeo, a u mojoj glavi dešavalo se nešto čudno i zastrašujuće. Džeims Džojls je rekao: „Istorija je košmar iz kog pokušavam da se probudim.”¹ Istorija je za mene *doslovno* bila košmar. U tom trenutku pre svega sam želeo da se probudim i odagnam svoje užasne snove.

Od tada sam čitavog života pokušavao da shvatim ljudsku i svoju *vlastitu* sposobnost za zlodela – posebno za zlodela povezana s uverenjima. Počeo sam tako što sam pokušavao da shvatim svoje snove. Uostalom, nisam mogao da ih ignorisem čak i da sam hteo. Možda su pokušavali da mi poruče nešto. Nisam imao šta da izgubim time što ću uzeti u obzir i tu mogućnost. Pročitao sam Frojdovu knjigu *Tumačenje snova* i bila mi je od koristi. Frojd je makar ozbiljno pristupio toj temi – ali svoje košmare nisam mogao da posmatram kao ostvarenje želja. Pored toga, činilo se da su moji košmari više religijske nego seksualne prirode. Imao sam neku maglovitu predstavu da je Jung razvio specijalizovano znanje o mitovima i religijama, pa sam počeo da čitam njegova dela. Akademci koje sam znao nisu pridavali mnogo značaja njegovim mišljenjima, ali oni se nisu mnogo interesovali za snove. Ja nisam mogao da ne budem zainteresovan za svoje. Bili su toliko intenzivni da sam se plašio da ću zbog njih postati poremećen. (A i šta je bila alternativa? Da ubedim sebe da patnje i bolovi koje mi oni zadaju nisu *stvarni*?)

Većinom nisam razumeo šta je Jung pokušavao da kaže. Iznosio je zaključke koje nisam shvatao, govorio je jezikom koji nisam poznao. Tu i

bronzanu statuu i preživela bi [Brojevi 21:5–10]... Jevanđelista Jovan priča da je Isus objasnio Nikodemu: „I kao što Mojsije podiže zmiju u pustinji, tako treba Sin čovečji da se podigne. Da nijedan koji Ga veruje ne pogine, nego da ima život večni.” (Jn. 3:13–15.)

Tremlova je istakla da se zmija naširoko smatra i kao agens smrti (zbog svog otrova) i kao agens preobražaja i ponovnog rođenja (zato što može da zbacuje kožu). Zbog te jake ambivalentnosti pojave ona je dobar predstavnik „numinoznog” (sledeći Rudolfa Otoa, čije su ideje opisane kasnije u ovom rukopisu). Numinozno je u stanju da probudi drhtanje i strah (*mysterium tremendum*) i snažnu privlačnost i zadivljenost (*mysterium fascinans*). Tremlova je dalje komentarisala: „Ako osoba uspe da izdrži zmijin pogled – koji simbolizuje njen najveći strah – može se izlečiti.”

Zašto je Hrist asimiliran sa zmijom na mojoj slici i u Novom zavetu? (Shvatite da nisam znao ama baš ništa o ovom odnosu kada sam prvobitno napravio taj crtež.) To ima neke veze s njegovom predstavom sudije u Otkrovenju:

Znam tvoja dela da nisi ni studen ni vruć. O da si studen ili vruć!

Tako, budući mlak, i nisi ni studen ni vruć, izbljuvaću te iz usta svojih.

Jer govoriš: Bogat sam, i obogatio sam se, i ništa ne potrebujem; a ne znaš da si ti nesrećan, i nevoljan, i siromah, i slep, i go.

Savetujem te da kupiš u mene zlato žeženo u ognju, da se obogatiš; i bele haljine, da se obučeš, i da se ne pokaže sramota golotinje tvoje; i masti očnom pomaži oči svoje da vidiš. (Otkr. 3:15–18.)

Ideja Spasitelja obavezno implicira sudiju – i to potpuno neumoljivog sudiju – zato što je Spasitelj mitološka predstava onoga što je idealno, a ideal uvek osuđuje ono što je aktuelno. Arhetipska slika Spasitelja koji predstavlja savršenstvo ili potpunost, prema tome je zastrašujuća u preciznoj srazmeri s ličnom udaljenošću od idealnog.

tamo, međutim, prepoznavao sam smisao nekih njegovih tvrdnji. Ovo je jedno od tih zapažanja:

Mora se priznati da arhetipski sadržaji kolektivnog nesvesnog često mogu da poprime groteskne i stravične oblike u snovima i fantazijama, tako da čak i najtvrdokorniji racionalista nije imun na košmare i proganjajuće strahove.¹

Drugi deo ovog zapažanja svakako je bio primenljiv na moj slučaj, iako mi je prvi („arhetipski sadržaj kolektivnog nesvesnog”) ostao tajanstven i nejasan. I pored toga, ovo je bilo obećavajuće. Jung je makar prepoznao da je ono što se meni dešavalo *zaista moguće*. Takođe je ponudio neke naznake mogućeg uzroka. Stoga sam nastavio da čitam. Ubrzo sam naišao na sledeću hipotezu. Tu se nalazilo potencijalno rešenje za problem s kojim sam se suočavao – ili makar opis mesta gde bih mogao da potražim rešenje:

Psihološko rasvetljenje... slika (snova i fantazija), koje ne možemo slepo ignorisati i čutke zaobići, logično vodi u dubine religijske fenomenologije. Istorija religije, u njenom najširem smislu (obuhvatajući i mitologiju, folklor i primitivnu psihologiju), predstavlja pravu riznicu arhetipskih formi iz koje doktor može da povuče korisne paralele i rasvetljujuća poređenja u svrhu smirivanja i razjašnjavanja uzburkane svesti. Apsolutno je neophodno dati ljudima ove fantastične slike koje um na čudnovat i preteći način uzdiže obezbeđujući neku vrstu konteksta kako bi postale shvatljivije. Iskustvo je pokazalo da je poredbeni mitološki materijal najbolje sredstvo da se to postigne.²

Proučavanje „komparativnog mitološkog materijala” zapravo je dovelo do toga da moji užasni snovi nestanu. Lek koji mi je donelo ovo istraživanje platio sam, međutim, potpunom i često bolnom transformacijom: ono u šta sada verujem kad je reč o svetu – i kako se na osnovu toga ponašam – toliko je različito od onog što sam mislio kada sam bio mlad da se slobodno može reći da su to dve različite osobe.

Otkrio sam da uverenja sačinjavaju svet, na veoma realan način – da uverenja zapravo *jesu* svet, i to ne samo u metafizičkom smislu. Ovo otkriće nije, međutim, uspelo da me pretvori u moralnog relativistu. Naprotiv. Postao sam ubeđen da svetom-koji-jeste-uverenje vlada red; da postoje univerzalni moralni apsoluti (iako im je struktura takva da je širok spektar raznovrsnih ljudskih mišljenja i dalje moguć i koristan). Verujem da su pojedinci i društva koji ne poštuju te apsolute – iz neznanja ili iz svesnog protivljenja – osuđeni na patnju, bedu i, na kraju, na nestanak.

Naučio sam da značenja najdubljih slojeva sistema uverenja mogu da se izraze jasno i razumljivo, čak i skeptičnom racionalnom misliocu – i da se ti slojevi, tako izraženi, mogu doživeti kao fascinantno, duboko i neophodno znaenje. Shvatio sam zašto ljudi vode ratove – zašto želja da se održi, zaštititi i proširiti oblast sopstvenih uverenja pokreće ljude čak i na najnesхватljivije postupke grupnog ugnjetavanja i surovosti – i šta može da se učini kako bi se ublažila

1 K. G. Jung, *Sabrana dela*, tom 7, *Dva eseja o analitičkoj psihologiji*.

2 Ibid.

ta tendencija uprkos njenoj univerzalnosti. Naučio sam, na kraju, da je užasni aspekt života možda neophodan preduslov za postojanje života – i da je zbog toga moguće posmatrati taj preduslov kao razumljiv i prihvatljiv. Nadam se da će čitaoci ove knjige uspeti da dovedem do istih zaključaka, a da pritom ne zahtražim od njih da isključe kritičko rasuđivanje – osim inicijalnog isključivanja, neophodnog da bi se čitaoci uopšte susreli s argumentima koje im izlažem i upustili se u njihovo razmatranje. Oni se mogu ovako rezimirati:

Svet se može ispravno tumačiti kao forum za akciju i kao mesto stvari. Opisuemo svet kao mesto stvari koristeći formalne metode nauke. Međutim, narativne tehnike – mit, književnost i drama – prikazuju svet kao forum za akciju. Dva oblika reprezentacije nepotrebno smo sukobili jer još uvek nismo obrazovali jasnu sliku njihovih područja. Područje prvog je objektivni svet – ono što jeste, iz perspektive intersubjektivne percepcije. Područje drugog je svet vrednosti – ono što jeste i što treba da bude, iz perspektive emocije i postupanja.

Svet kao forum za akciju sastoji se, u suštini, od tri sastavna elementa koja se obično manifestuju u tipičnim obrascima metaforične reprezentacije. Prvi element je neistražena teritorija – Velika Majka, priroda, kreativna i destruktivna, izvor i krajnje konačište svih stvari koje su određene u vremenu i prostoru. Drugi element je istražena teritorija – Veliki Otac, kultura, zaštitnička i tiranska, generacijama akumulirana mudrost. Treći element je proces koji posreduje između neistražene i istražene teritorije – božanski Sin, arhetipski pojedinac, kreativna istraživačka reč i osvetoljubivi neprijatelj. Prilagođeni smo ovom svetu božanskih figura jednako kao što smo prilagođeni objektivnom svetu. Činjenica ove prilagođenosti implicira da je naše okruženje u stvarnosti i forum za akciju, kao i mesto stvari.

Nezaštićeno izlaganje neistraženoj teritoriji izaziva strah. Pojedinac je zaštićen od takvog straha ritualnim oponašanjem Velikog Oca – usvajanjem identiteta grupe, što ograničava značenja stvari i uvodi predvidljivost u društvene interakcije. Međutim, kada se poistovećivanje s grupom dovede do krajnjih granica, kada postane apsolutno – kada sve mora da bude kontrolisano, kada nepoznatom više nije dozvoljeno da postoji – kreativni proces istraživanja koji unapređuje grupu više ne može da se manifestuje. Ovo ograničenje sposobnosti prilagođavanja i unapređenja dramatično povećava verovatnoću društvene agresije.

Odbacivanje nepoznatog je ekvivalentno „poistovećivanju s đavolom”, mitološkim naličjem i večnim rivalom heroja koji istražuje i stvara svet. Takvo odbacivanje i poistovećivanje posledica je luciferskog ponosa koji kaže: *znam ja sve što je potrebno znati*. Ovaj ponos je totalitarna pretpostavka sveznalaštva – „razum” preuzima mesto na kom je dotad bio Bog – i neizbežno stvara stanje ličnog i društvenog postojanja koje se ne razlikuje od pakla. Pakao nastaje zato što kreativno istraživanje – koje nije moguće bez (poniznog) priznanja da postoji nepoznato – sačinjava proces koji konstruiše i održava zaštitne adaptivne strukture koje životu daju veliki deo njegovog prihvatljivog smisla.

„Poistovećivanje s đavolom” pojačava opasnosti svojstvene poistovećivanju s grupom, koje, samo po sebi, vodi ka patološkom otupljivanju. Vernost ličnom interesu – subjektivnom smislu – može da posluži kao protivotrov ogromnom iskušenju koje stalno izaziva mogućnost da se suzbije anomalija. Lični in-

teres – subjektivni smisao – izranja na granici istražene i neistražene teritorije, i pokazatelj je učešća u procesu koji osigurava zdravo pojedinačno i društveno prilagođavanje.

Vernost ličnom interesu ekvivalentna je poistovećivanju s arhetipskim herojem – spasiteljem – koji zadržava svoju vezu s kreativnom rečju čak i kada se suočava sa smrću i pritiskom grupe da joj se povinuje. Svrha poistovećivanja s herojem jeste smanjenje nepodnošljive motivacione valence nepoznatog; pored toga, pojedincu pruža poziciju koja istovremeno i prevazilazi i održava grupu.

Slični sažeci prethode svakom poglavlju (i potpoglavlju). Kada se pročitaju kao celina, pružaju celovitu ali sažetu sliku ove knjige. Nakon ovog predgovora, prvo treba njih da pročitate. Na taj način steći ćete predstavu o osnovnim argumentima koje ovde iznosim, pa će vam taj kontekst pomoći da lakše shvatite pojedinačne delove.